Gondolatok a kultúrafejlesztéshez

BESZÉLGETÉS FODOR PÉTERREL, A KÖZMŰVELŐDÉSI TANÁCS TITKÁRÁVAL

A kultúra és a kulturális fejlődés feltételeinek hosszútávú elgondolásai című, a Művelődési Minisztérium gondozásában készített dokumentumot nemrégiben vitatta meg, s fogadta el a további munka alapjául a Közművelődési Tanács. Javasolta egyúttal, hogy e munka során a társadalomtudományok és a szaktudományok kutatási eredményei épüljenek be a koncepcióba, s hogy e reális helyzetelemzésre támaszkodó, tendenciákat felvázoló, alternatív gondolkodásra késztető prognózis további nyilvánosságot kapjon. Ezért és erről beszélgettünk dr. Fodor Péterrel, a Művelődési Minisztérium főosztályvezetőjével, a Közművelődési Tanács titkárával.

— Hogyan készült, hogyan formálódott eddig ez a kultúrafejlesztési koncepció?

— A különböző területek szakértői, irányítói készítették, támaszkodva a szélesebben értelmezett művelődéskutatás eredményeire és a munka egyes fázisaiban konzultálva a szakterületek jeles képviselőivel. Az anyagot megvitatta a minisztérium vezetése, az Országos Középtávú Kutatási Fejlesztési Terv Művelődéskutatásokkal foglalkozó tanácsa, a Hazafias Népfront művelődáspolitikai bizottsága és a Közművelődési Tanács. Ez az anyag, bár széles körű konzultáció eredménye, még egyáltalában nem lezárt.

— Mi ennek a munkának a célja?

— Azoknak a társadalmi folyamatoknak a feltárása, értékelése és előrejelzése, amelyeket a kulturális szféra befolyásolhat, és amelyek befolyásolják a kulturális területet. A hosszútávú társadalmi tervezéshez a kultúra sajátosságainak figyelembevételével kell végiggondolni, hogy milyen lehet a művelődés Magyarországon. Ismerni és számolni kell a közelebbi és távolabbi kulturális szükségletekkel. Ehhez el kell végezni a kulturális terület egészét meghatározó társadalmi-gazdasági folyamatok elemzését és lehetséges hatásuk prognosztizálását.

— Mennyire tervezhető a kultúra?

— A kultúra tervezhetősége napjainkban is kérdés. Az alkotás, a közvetítés és a befogadás „szentháromságának" a társadalmi értékrendben és érdekviszonyban megnyilvánuló kölcsönhatása roppant nehezen prognosztizálható. Azt nyilvánvalóan nem lehet megtervezni, hogy milyen alkotások szülessenek, hogy hányan olvassanak, vagy hogy hány egyesület alakuljon. Az azonban kötelessége a művelődéspolitikának, hogy a gazdasági-társadalmi változásokra érvényes, hosszú távon használható választ adjon. A kultúra távlati tervezése, éppen a nagyívű időhorizont miatt a tendenciák megfogalmazását, a tartalmi, minőségi szempontok felvázolását követeli és teszi lehetővé. A tárgyi szükségletek, a részletező feladatok a középtávú és éves tervek illetékességébe tartoznak. Abból kell kiindulnunk, hogy a társadalmi tervezés egésze lényegében kultúratervezés is, hiszen minden szükségesnek és lehetségesnek ítélt társadalmi, gazdasági, politikai változás egyúttal kulturális változás is; és semmilyen fejlesztés nem képzelhető el kultúra nélkül. Kétségtelen, hogy a társadalom műveltségi állapota és a kultúra feltételrendszere történelmi léptekkel mérve az elmúlt évtizedekben jelentősen fejlődött. A valós hiányok elsősorban a fejlődés mértékéből és minőségéből fakadnak. A kérdést tovább színezi, hogy a korábbi elképzelések mennyire voltak eszményítettek. S az is, hogy a saját lehetőségeinkhez képest, mikor, miért maradtunk el.

— Lehetségesnek tartja, hogy éppen napjaink rendkívül nehéz gazdasági helyzetében kezdjünk hozzá ehhez a munkához?

— Csakis ezt tartom lehetségesnek, mert máskülönben gazdasági gondjaink is súlyosbodnak. Ha lassan is, de egyre többen ismerik fel, hogy a társadalmi és gazdasági haladás egyik feltétele a műveltségi állapot érdemi javítása. A vitákban ez a kérdés egyébként nagyon élesen felvetődött. Azt hiszem, hogyha előrelépési programban gondolkodunk — más esélyünk nincs —, akkor kultúrában is gondolkodunk. Ha a jövőt tervezzük, akkor műveltséggel, művelődéssel is tervezünk. Tudomásul kell vennünk egy sajátos hierarchiát, hogy míg egyfelől a kulturális feltételrendszer fejlődése alárendelt a gazdasági helyzetnek, másfelől a gazdaság helyzete, a gazdálkodó és értékalkotó képesség, a döntés környezete éppenséggel a kulturális állapotnak van alárendelve. Ennek a kölcsönhatásnak a politikai felismerése és elismerése után a mindennapok gyakorlatában történő érvényesítése mindig az előrevivő igények és a lehetőségek függvényében realizálható. Mert igaz ugyan, hogy csakis annyi kulturális intézményt lehet létesíteni és működtetni, amennyit a gazdaság teherbíró képessége megenged. Ám a teherbíró képesség, valamint az érdekfelismerés, s az érdekegyeztetés módja a kultúra állapotának függvénye. A kultúra természetéből következik, hogy amennyiben a művelődési intézmények, a kultúraközvetítők feltételei romlanak, az nemcsak a kultúrát, hanem a társadalmi, gazdasági fejlődést is jelentékenyen befolyásolja. Ezért is izgalmas vitakérdés, hogy a nemzeti jövedelemből milyen legyen a kultúra aránya.

— Ilyen feltételek, körülmények között lehet-e a kultúrafejlesztésben kitörési pontokat találni?

— Összetett kérdéskör ez, több feltétele is van. A legfontosabbak: a nagyobb nyitottság, a kultúra demokratizálódása, kezdeményezőbb művelődéspolitika, egyenrangúbb kapcsolat az alkotók, a közvetítők, a művelődők között, továbbá a kultúra figyelembevétele a társadalmi tervezésben.

— Mit jelent a nagyobb nyitottság?

— Ez is és a kultúra demokratizálódása is szorosan összefügg a társadalom demokratizálódási folyamatával. Ugyanakkor új kihívást jelent a művelődésirányítás számára. Az öntevékenység, a helyi kezdeményezések jelentősége egyre nő. A helyi igények, szükségletek megismeréséhez az irányítás gondolkodási módjának és gyakorlatának is változnia kell. Szükséges szabályozni ugyan, de a szabályozásnak nem lemerevítenie, hanem serkentenie, ösztönöznie kell az öntevékenységet. Ez az irányítástól azt kívánja, hogy szándékait, gondjait, elgondolásait megossza a közvéleménnyel. A különböző szakmai koncepciók például (a levéltári, múzeumi, művelődési otthoni, könyvtári, könyvkiadási) azt jelzik, hogy a szakmáknak van programja. Ez nagyon lényeges feltétele a további munkának.

— Gondolom, a közvetítők és a befogadók magatartása legfeljebb prognosztizálható, de nem tervezhető...

— Valóban így van. Mégpedig annak ellenére, hogy sokan úgy vélik: a kultúraközvetítő intézményrendszerben nincs szükség alapvető változásokra, elegendő lesz hatékonyabban dolgozni. Sajnos a hatásfok mércéje soha nem volt és nem is lesz elhatározás kérdése. Kevés a kultúraközvetítő rendszer jobb kondícióit tervezni, a rendszernek magának is alkalmasnak kell lennie a változó feltételekhez való alkalmazkodásra vagy a változás kikényszerítésére. Éppen ezért indokolt, hogy koncepcióval, programmal, tervvel rendelkezzünk. Évtizedek óta tart az a vita, hogy áru-e a kultúra. A változó gazdasági helyzetnek megfelelően különböző válaszok fogalmazódtak meg. Elég hosszú ideig tartott, amíg eljutottunk onnan, hogy a kultúra nem áru, egészen odáig, hogy engedjük a piaci viszonyokat érvényesülni a kultúrában is. Annyi bizonyos, hogy ma már nem fedjük, nem fedhetjük el, hogy a kultúra pénzbe kerül, s azt sem, hogy az állami finanszírozás mellett egyre többe kerül a kulturális szolgáltatást igénybe vevő állampolgárnak is. Mivel azonban az állampolgár csak olyan kulturális szolgáltatásért fizet, ami az érdeklődését felkelti, kielégíti, legyen az színház, lakóklub, kondicionáló helyiség vagy bármi más, a közvetítők lehetősége és felelőssége is növekszik. Voltaképpen rajtuk is múlik a helyi társadalmakban létező szellemi tőke mozgósítása, hasznosítása. A helyi pénzeszközök felhasználásánál ezt is figyelembe kell venni.

— Hogyan lehet kezdeményezőbb a művelődéspolitika?

— A kulturális kormányzat azt az álláspontot képviseli, hogy a kultúrában valamennyi terület fontos és nélkülözhetetlen, s hogy a társadalmi gondolkodásban és tervezésben egyaránt kell érvényesíteni a kultúra egészének prioritását. Tapasztalatom és meggyőződésem, hogy lehet harmóniára törekedve együttműködni és dolgozni. Ez a mai helyzetben is létkérdés, hogy ne szétforgácsoljuk az eszközöket, hanem összefogjuk, presztízsszempontok nélkül. A Közművelődési Tanács szükségesnek tartotta, hogy az oktatás a tömegkommunikáció távlati elképzelésével összhangban illeszkedjen a kultúrpolitikai elgondolásokhoz. Az utóbbi évtizedben úgyszólván evidenciává vált az érdekviszonyokban a gazdaság elsődlegessége. Ugyanakkor a művelődési érdekeltség nem vált a mindennapok során a társadalom működésének feltételévé. Márpedig az. Hogy azonban valóban azzá legyen, ahhoz a befogadói érdekeket kell a művelődéspolitikának képviselni, a szükségletekre, igényeire kell építeni, egyidejűleg a kínálat bővítésével, az értékek közvetítésével, újabb rétegek számára hozzáférhetővé tenni a kultúrát. A kulturális fejlődés szempontjából meghatározó jelentőségű, hogy sikerül-e aktívabbá, kezdeményezőbbé, nagyobb hatásúvá tenni a művelődéspolitikát. Olyan országos kulturális érdekérvényesítésre van szükség, amely a jól kijelölt célokhoz rendeli hozzá az eszközöket, tehát nem elégszik meg a rendelkezésre álló fejlesztési források többé-kevésbé automatikus elosztásával, hanem erőit az országos szintű, nagyfontosságú problémák megoldására összpontosítja, de van mozgástere segíteni azokat a folyamatokat, ahol a lokális, a helyi irányítási, intézményi és fogyasztói döntések ígérnek nagyobb hatékonyságot.

— Nem jelenti ez azt, hogy a kulturális kormányzat a helyi intézményekre hárítja a színvonal felelősségét?

— Egyáltalán nem. Ahogy a társadalmi finanszírozásban növekszik a helyi önállóság, úgy a központi forrásoknak, alapoknak egyre inkább ösztönző, egyfajta katalizátorszerepet kell betölteniük, amelyek a helyi anyagi és szellemi erők mozgósítására hivatottak. A kulturális kínálatnak kell olyan színvonalúnak, választékúnak és értékorientáltnak lennie, amely az eltérő igényeket tudomásul véve, differenciáltan képes az egyének és a különféle rétegek, csoportok kulturális fejlődését segíteni. A gazdasági szerkezetváltozás, a műszaki-technikai fejlődés, a modernizáció a jelenleginél konvertálhatóbb ismeretekkel, más képességekkel rendelkező munkavállalókat feltételez. Éppen ezért a mainál nagyobb figyelmet és érdemibb döntéseket, cselekvéseket kíván egyebek között az oktatás, amelynek intézményeit a jövőben feltehetően nem lehet majd a közművelődés intézményeitől élesen elválasztani. A mai gyakorlattól eltérő szemlélettel lehet elérni, hogy a lakóhelyi és a munkahelyi művelődés közötti kapcsolat középpontjában az ember legyen. Mindehhez összehangolt gazdaság-, munkaerő- és művelődéstervezetére van szükség. Ami feltételezi a következetesen végigvitt társadalmi, gazdasági reformot, a modernizációs folyamatot, s az ehhez nélkülözhetetlen demokráciát, mert enélkül a műveltség számottevően nem gyarapítható. Mivel a művelődés az egyén szempontjából is tőkebefektetés, amelyre akkor tud és akar vállalkozni, ha van mit befektetnie és van reménye a befektetés megtérülésére, a kibontakozást segítő társadalompolitikának is számolnia kell ezzel.

ACZÉL GÁBOR

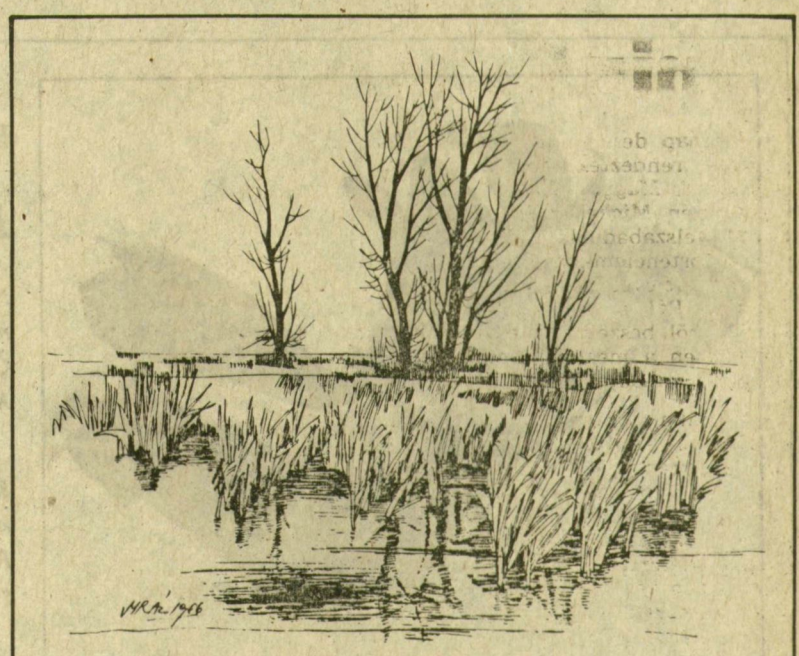

MRÁZ JÁNOS RAJZA

Színek és helyek

Zsoltárosan

Annak idején anyám reverzálist adott. Ami gyakorlatilag annyit jelentett, hogy a születendő gyermekek közül a fiuk apjuk vallását — tehát a református — követik, s csupán a leányok maradnak majd meg katolikusnak.

A reverzálist akkoriban — a felekezeti gyűlölködés korát éltük! — az egyházak kölcsönösen nem vették túl jónéven. Anyám is hamar megtapasztalhatta a hátrányt. 44 nyarán daganatos betegséggel került be a Kossuth Lajos sugárúti közkórházba. Operálni nem merték, az orvosok is — vele egyetemben — lényegében tehetetlenül várták, mivé fejlődik (vagy esetleg icipici valószínűséggel vissza) a baj? Mikor már nagyon rosszul volt, meg akart gyónni. Az ágyához küldött-jött tisztelendő hozzátartozói felől érdeklődött. S mikor megtudta, hogy egyetlen fia a református hitben nevelkedik, elsápadt, majd szó nélkül sarkonfordult. (Sajnos vitte magával a nyújtandó lelki vigasz segedelmét is.)

A Fodor (ma: Juhász Gyula) utcai református elemibe jártam, aztán átkerültem a „Baross" gimnáziumba, ahol az iskolában is, osztályunkban is a katolikusok voltak többségben. Számukra mi, többiek egyszerűen csak per „másvallásúak" voltunk. Nekünk ők: „pápisták". A reformátusokat többnyire „vastagnyakú kálomistaként" vagy „lóformátusként" emlegették. Az ágostai evangélikusokat „ágotaira" keresztelte a gyakran a hivatalos körök által is serkentett diákhumor. A zsidó vallásúakkal jobbára mindenki ingerkedett. Ugyanakkor épp oly természetes volt, hogy közülük kerültek ki a legjobb tanulók (nyelvészek, zenészek, matematikusok), mint hogy rezzenéstelen arccal tűrték a legdurvább „tréfákat" is. (Néha még mosolyogni is próbáltak hozzá.) A hitoktatók közül a katolikusok Takács tisztelendő ura épp oly élénken él emlékezetemben, mint az evangélikusok Szabó Lórántja. Az izrealita vallásúak a magukét egymás közt — és előttünk — csak per „Mose" emlegették, ami (be kell, hogy valljam) rettenetesen tetszett nekünk.

Amikor a tanrend hittanórát írt elő, a többségi katolikusok maradtak az osztályteremben, mi, „másvallásúak" pedig szétszéledtünk, az eltérő vallási pólusok irányába. Ilyenkor aztán összejöttek a „piarba", a „Klauzál"-ba járó egy osztálybeli reformátusok a barossistákkal. Méghozzá Durkó Gábor nagytiszteletű úr vezényletével.

E hittanórákról regényt lehetne írni. Már az első percekről is. Durkó nagytiszteletű úr — magas, aszketikus alkatú javakorabeli férfi — döntő léptekkel érkezett. Valósággal „elfoglalta" — rohammal — a katedrát. Kalapját az asztal bal sarkába tette, aktatáskáját a jobb sarokba. Az ütött-kopott, sok vihart megért táska és a kalap között helyeződött el a sárga sétapálca. Közvetlen szomszédságába a mellényzsebből elővarázsolt hatalmas zsebóra és — a táskából — a feketekötéses Szent Biblia, valamint a Zsoltároskönyv került. Mikor minden a helyén volt, Durkó nagytiszteletű úr kulcsolt ujjú öklét rázúdította az asztallapra, lehajtott fejjel előrehajolt, úgy mennydörögte: — Imádkozzunk! — Aztán rögvest elénekeltünk egy zsoltárt vagy egy dicséretet, részint hangulatteremtő elemként, részint pedagógiai célból. Durkó nagytiszteletű úr teljes hangerővel kántálta. Még a nyaka is beleveresedett közben. Hallása már kevésbé idomult a szándékhoz és a befektetett energiához. Így gyakran „odábbhelyeződött", hol erre, hol amarra, le s föl fél, netán egész hanggal a dallam. S hogy a természet — vagy: a Teremtő — néha mily szeszélyesen osztogatja kegyeit, arra Durkó nagytiszteletű úrék is kiváló példa. Hiszen fia, Zsolt ma a magyar zenei élet egyik legnagyobb értéke.

Személyénél tartva a szót: elő-előfordult, hogy alsóbb vagy felsőbb osztályosok is részt vettek az összevont hittanórán. Zsolt fiatalabb volt nálam, hogy akkor mondtunk, „alattam járt", de néha közénk vetődött. Tán mondani sem kell, élen járt a „helytelenkedésben" (édesapja óráján is). Durkó nagytiszteletű úr még a régi vágású magyar kálvinisták ivadéka volt. Ő még a mennydörgő isten dicsőségét hirdette, aki, ha az illető bajt csinál, „fölemeli, megrázza, majd földhözcsapja a pácienst", „akkor aztán megtanulod majd, kisbarátom, félni az Urat" — tette hozzá a nagytiszteletű úr. A „helytelenkedőket" pedig kizavarta az osztályból. Személyre való tekintet nélkül. Imígyen: — Durkó Zsolt és Papp Zoltán kisbarátunk kivonul!". S cövekként kimeresztett mutatóujja még a haladási irányt is kijelölte.

Durkó nagytiszteletű úr örökét — esetünkben — S. Zoltán vette át. Ő egészen más típusú ember volt. Amerikát járt, halk szavú egyházi ember, kevesebb szóval, több töprengéssel. Ha Durkó Gábort legjobban egy Szántó Dezső-regény szereplőjeként tudtam elképzelni, akkor S. Zoltán minden bizonnyal egy Németh László-opusz lapjaira kívánkozott volna.

Az élet messze sodort bennünket egymástól, jószerével a kapcsolatunkat is elsorvasztotta, de néha-néha azért összefutunk. Többnyire a Korzón. S alkalomról alkalomra ismétlődik a megszokott képlet. Én rohanok eszeveszetten — mintha legalábbis valami tényleg halaszthatatlanul fontos és sürgős dolgom lenne, pedig csupán hiszem róla, dőrén többnyire, hogy az —, S. Zoltán nagytiszteletű úr ellenben már-már ráérősen baktat elmaradhatatlan fekete öltönyében, s tizenöt-húsz lépésenként meg-megáll, mint aki ki akarja fújni magát.

Mikor meglát, mindig odaint. — Jól vagy? A feleséged is jól van? Hát édesanyád? Mondd meg neki, hogy szeretettel üdvözlöm... No, hadd szorítsam meg a kezed... — Máskor meg: — Állj már meg... Csak egy kézszorításra...

Annyi, de annyi embert ismerek. S nap mint nap elrohanunk egymás mellett. Egy szó, egy kézszorítás nélkül. Pedig végül is... felebarátaink...

PAPP ZOLTÁN